

Pražská vysoká škola psychosociálních studií

Písemná práce k bakalářské zkoušce

Metafora v psychoterapii

Rozbor konkrétních metafor ve vybraných kazuistikách

Tereza Klímová

Studijní program:

Sociální politika a sociální práce

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Jaroslav Koča

Studijní obor:

Sociální práce se zaměřením
na komunikaci a aplikovanou
psychoterapii

Akademický rok:

2007 / 2008

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci zpracovala samostatně a s použitím uvedené literatury.

V Praze dne 25. 8. 2008

Tereza Klímová

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji svým rodičům.

OBSAH

ÚVOD.....	6
I. TEORETICKÁ ČÁST.....	8
1 Teorie metafor.....	8
1. 1 Vymezení pojmu.....	8
1. 2 Podrobné vymezení.....	11
1. 2. 1 Primární zkušenost - ontologické metafor.....	12
1. 2. 2 Metafor strukturní a orientační.....	13
1. 3 Konceptualizace	14
1. 4 Zkušenostní gestaly.....	15
1. 5 Metafor konvenční a kreativní.....	16
1. 6 Metafora - metonymie - synekdocha - synestezie - personifikace.....	18
2 Teorie komunikace.....	21
2. 1 Základní teze.....	21
2. 2 Význam, sémantika.....	22
2. 2. 1 Prototypy.....	23
2. 2. 2 Sémantické pole a nutnost překladu.....	24
2. 3 Nedorozumění / neporozumění.....	25
2. 4 Atribuční teorie.....	27
3 Psychoterapie.....	30
3. 1 Psychoterapie jako možnost porozumění.....	30
3. 2 Metafora u klienta / metafora u terapeuta.....	31
3. 3 Korekce významu v rámci psychoterapeutické změny.....	32
II. PRAKTICKÁ ČÁST.....	34
1 Kazuistiky.....	34

1. 1 Nossrat Peseschkian: příběh jako pomocník.....	34
1. 2 I. D. Yalom: Každý den o kousek blíž; důležitost setkání.....	39
1. 3 Autismus jako jasná, ač posunutá logika.....	43
1. 4 Linky důvěry - metafora v metajazyce.....	46
2 Diskuse.....	49
ZÁVĚR.....	51
LITERATURA.....	52

ÚVOD

Svět se odehrává ve vztazích. Do mnohých se narodíme, mnohé sami vytváříme. Ve vztazích se formuje naše osobnost, názory a sebepojetí, my sami. Podstatou vztahů je komunikace - její druhy, formy, typy a způsoby. Komunikace se děje v jazyce a jazyk zase ovlivňuje komunikaci. Každý z nás používá ke konstrukci svého světa určitou množinu pojmů - a v širém světě neexistují dva lidé, jež by se beze zbytku shodovali. Podstatná část jazyka popisuje velmi abstraktní obsahy. Snažíme se mezi sebou domluvit a často zoufale nerozumíme tomu, proč i přes vynaložené úsilí výsledek neodpovídá požadované představě.

V tomto složitém systému vytváření, produkování, přijímání a dekodování zpráv hraje podstatnou roli právě metafora. V naší práci se pokusíme ukázat, že nejde o vnější ozdobu jazyka a výsadu literárně zdatných jedinců, ale o princip utváření a sdílení reality, který je rozvíjen již od momentu narození (a svým způsobem snad i v prenatálním období).

Metafora jako ono „přenesené pojmenování“, jemuž, jak se učíme ve škole, opravdu slouží našemu jazyku k vytváření nových vazeb a popisů skutečnosti. Potkáváme ji doslova na každém kroku - nejen v literatuře a ve veškerém umění, ale i v reklamě a každé zkratce, již uijeme. Celý pojmový aparát je ve skutečnosti metaforický, neboť primární zkušenost se světem je fyzická, a tím pádem veškeré pojmenování je (a nutně musí být) přenesené.

Psychoterapie je prostředkem hlubšího sebe porozumění a sebenáhledu, je cestou k nápravě vztahů - a metafora jako prostředek k porozumění je jejím základním stavebním kamenem.

Tato práce si klade za cíl prozkoumat tento fenomén systematictěji. V první kapitole metaforu podrobně vymezíme podle existujících definic, od stručně slovníkových po podrobnější jazykové, a detailněji popíšeme její fungování. V kapitole druhé poskytneme několik základních tezí z teorie komunikace pro osvětlení důležitosti a nezastupitelnosti místa, které metafora zaujímá. Kapitola třetí je vyčleněna stručnému uvedení do psychoterapie a popisu metafory z pohledu klienta a terapeuta. Čtvrtá a předposlední kapitola je pak věnována praktickým ukázkám: nejdříve jsou zde uvedeny kazuistiky vybraných autorů-terapeutů, po nich následují případy z vlastní praxe. Ač tedy nepochází všechny popsání studie z prostředí psychoterapie, základní rysy tohoto způsobu práce nalezneme v jakékoliv oblasti sociální práce.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 Teorie metafor

1. 1 Vymezení pojmu

V této kapitole se pokusíme na základě několika různých definic představit co nejpodrobnější popis metafor. Zdrojové definice můžeme rozdělit do dvou oddílů - v těch stručnějších se informace víceméně opakují, o těch podrobnějších je pojednáno zvlášť.

Podle základní definice, kterou poskytuje Slovník spisovné češtiny, je metafora „přenesené pojmenování na základě shodnosti, podobnosti někt.rysů“ (Slovník spisovné češtiny, 1978, s. 221). Velmi podobné vysvětlení najdeme i v Hartlově Psychologickém slovníku - „označení na základě shody někt. rysů a vlastností; použití v přeneseném smyslu“ (HARTL-HARTLOVÁ, 2000, s. 311) - a v lingvistické publikaci Čeština - řeč a jazyk: „pojmenování vzniklé přenesením pojmenování na základě vnější podobnosti denotátů“ (ČECHOVÁ, 2000, s. 65). A ještě skromněji v Hrabákově literární Poetice: „[...] přenášení významu, [...] „obrazné“ pojmenování nebo vyjadřování a „básnické obrazy“ [...] jde o vztah podobnosti“ (HRABÁK, 1958, s. 37).

O něco propracovanější popis nabízí lingvistický slovník: „metafora - přenesení významu na základě vnější podobnosti denotátů týkající se tvaru (např. zub pily), barvy (např. křídový obličej), umístění (např. čelo závodu), rozsahu (např. kapka štěstí), funkce (např. hlava rodiny)“

(LOTKO, 2000, s. 72). Podobný výklad podává i Teorie literatury (jichž bylo za dobu existence tohoto oboru samozřejmě vydáno bezpočet; zkoumáním bychom jistě došli k mnoha různým pojetím a z nich pramenícím odlišnostem, pro potřeby této práce uvádíme ale pouze Cenkovu zpracování z roku 1958, viz dále): *„Jestliže užijeme pojmenování jednoho jevu na jiný jev, který je mu v něčem podobný, nebo je s ním v něčem shodný, mluvíme o metafoře. [...] Může jít o různé druhy podobnosti nebo shody, např. v tvaru (ucho nádoby), v rozměru (hluboká noc), ve vlastnostech (hrom bije; beran o tvrdohlavém člověku), ve vztahu k celku (hlava státu)“* (CENEK, 1958, s. 57).

Tyto definice, které poskytují stručné vymezení daného termínu a nijak výrazně se od sebe neliší (ba i výběr slov je podobný), nám poslouží jako výchozí bod. Fenomén metafory je popisován zejména slovním spojením „přenesení významu“, což pro účely daných publikací ve většině případů docela postačí. V naší práci bude tato informace zakládajícím tvrzením a zdrojem dalších úvah.

Nyní uvedeme dvě podrobnější definice metafory ze zdrojů pro naši práci klíčových. Jako první se věnujme teorii, která celou problematiku nazírá z poněkud jiného úhlu: již sám název publikace - *Metafory, kterými žijeme* -, dává tušit začlenění metafory do běžného života. V pojetí autorů není pouze ozdobou běžného jazyka, které se cíleně užívá v rámci uměleckého vyjádření. Naopak jde o jev daleko komplexnější: *„Metafora je pro většinu lidí prostředkem básnické obraznosti a řečnických obrátů - jevem spíše jazyka neobvyklého než obvyklého. A lidé kromě toho metaforu typicky*

považují za něco charakteristického jen pro jazyk, spíše za věc myšlení než konání. Proto si většina lidí myslí, že se bez metafory docela dobře obejde. My jsme naproti tomu zjistili, že metafora prostupuje celý náš každodenní život, a to nejenom v jazyce, nýbrž i v myšlení a činnosti. Náš obyčejný pojmový systém, v jehož rámci jednak myslíme, jednak i jednáme, má v podstatě metaforickou povahu." A dále: „metafora je v zásadě pojímání jedné věci na základě druhé a její primární funkcí je porozumění“ (LAKOFF-JOHNSON, 2002, s. 15).

K tomuto tvrzení se připojuje autorka monografie o metafoře přímo pojednávající, Ellen Siegelmanová: podle ní jde o „v podstatě přemostující operaci“¹ (SIEGELMANOVÁ, 1990, s. 3). Jedna z cest, jak „konstruuje novou realitu“ (Tamtéž. / SIEGELMANOVÁ, 1990, s. 3) – metafora „nově kombinuje již známé a vytváří tak novou věc, které ještě zcela nerozumíme“² (Tamtéž.)

Podobně jako autoři Lakoff a Johnson přichází i Siegelmanová s vysvětlením hlubinným – metafora je způsob uchopování reality. (Jsme si vědomi rizika užití zmíněných termínů, pro potřeby této práce se však nebudeme zabývat podrobnějším zkoumáním slov „realita“, „uchopování“, „způsob“ atd. – v kontextu práce s filosofičtějším zaměřením byl by takový postup samozřejmě pochopitelný.)

---

¹ V orig. „essentially bridging operation“, přel. TK.

² V orig. „combines what is already known in a new way to produce a new thing not yet fully understood“, přel. TK.

1. 2 Podrobné vymezení

Metafora jako prostředek, který v sobě vždy kombinuje něco známého a neznámého, otevírá možnost popisu jevů verbálně složitěji uchopitelných, tj. vnitřního prožívání a stavů. Stejně jako dítě objevuje vnější svět pomocí fyzických podobností, srovnává a rozpoznává podružnější rozdíly (a užívá nejdříve metafor obrazových - tužka je nejdříve stejná jako proutek, protože je úzká a dlouhá, s rozvojem jemnějšího pozorování ale dítě dospívá k rozpoznání i těch méně zjevných odlišností a tužka je pak tužkou a proutek proutkem), tak se i dospělý člověk učí orientovat se ve svém prožívání. A postupuje podobně jako dítě: k popisu neznámého nejdříve užívá toho, co zná („je to jako kdyby ve mně hořelo“), postupně se učí přiřazovat abstrakta. Metafora je prostředkem rozvoje jazyka, jehož rozsah expanduje přiřazováním neznámého ke známému (SIEGELMANOVÁ, 1990).

Paradoxem metafory je skutečnost, že abstraktní k nám přichází skrze konkrétní, skrze smysly: *„užitečnost metafory spočívá v možnosti zobecnění, takže lze pomocí ní obsáhnout větší oblast než původně; co jí dodává na živosti, je spojení se smyslovou a cítěnou zkušeností“* (SIEGELMANOVÁ, 1990, s. 7). Verbálním uchopováním si přivlastňujeme oblast abstrakt a emocí. Umíme-li popsat, co se v nás odehrává, můžeme přes racionální pochopení dospět k porozumění emocionálnímu.

Tento rys se ukazuje být velmi podstatný právě v oblasti působení psychoterapie. Ta se snaží klienta doprovázet (do významu tohoto slova spadá i vedení klienta) na cestě k ještě ne-znáмым pohledům na situaci nebo vztahy;

snaží se rozšířit kontext klientova vidění; snaží se ukázat mu možnosti porozumění - a jako taková stojí zásadně na principu učení a rozvíjeného porozumění (viz níže). S oním známým k nám přichází i nové a neznámé a je bytostným úkolem psychoterapie pomoci klientovi tomuto neznámému být adekvátně otevřen.

1. 2. 1 Primární zkušenost - ontologické metafory

Primární zkušenost se světem je fyzická - narodíme se do určitého času, prostoru a s okolím se nějak dorozumíváme. Zpočátku vyžadujeme uspokojení základních potřeb, potřebujeme hlavně jíst, spát a mít nablízku někoho, kdo nám poskytne základní pocit bezpečí.

Tato zkušenost s fyzickým tělem, resp. zkušenost fyzického těla ve světě zakládá způsob, jak vytvářet konceptualizace (uchopování) našich emocí (SIEGELMANOVÁ, 1990, s. 40).

Ontologické metafory jsou hluboce zakořeněné v našich vyjadřovacích prostředcích - jsou tedy ještě méně rozpoznatelné a často si ani nevšimneme, že jde o vyjádření metaforické; jsou natolik přirozené a všudypřítomné, že je obyčejně bereme jako naprosto samozřejmé. Účely, jimž slouží, se různí podle konkrétních situací a potřeb. (Například běžný popis události zavraždění starosty větou „v důsledku psychického tlaku mu ruplo v bedně“ v sobě skrývá metaforu *vědomí je křehká věc.*) (LAKOFF-JOHNSON, 2002, s. 43)

Existuje systematická korespondence mezi fyzickou, motorickou, zkušeností se světem a emocemi. První zkušenosti,

které na světě získáváme, jsou smyslové vjemy. A metafora pak působí skrze tělo, jež používá jako prostředku k vyjádření mimotělových skutečností - pojmy z oblasti fyzická vyjadřuje skutečnosti nefyzické. Takto se stává základním způsobem, jak můžeme lépe porozumět světu. Odtud pochází základní kinesteické schéma - metafora *tělo je nádoba*, v níž se setkává naše fyzická zkušenost s každodenním životem. Řekneme, že se v nás *vaří krev*, že *jsme něčeho plní*, něco prostě *nemáme v sobě* atd.

1. 2. 2 Metafory strukturní a orientační

Metafory strukturní označují případy, kdy je jeden pojem metaforicky strukturován na základě pojmu jiného. Tedy skutečnosti, pro něž nemáme dostatečný aparát, a proto je popisujeme zprostředkovaně pomocí označení skutečností, s nimiž jsme dostatečně sžiti. Mimo již uvedenou metaforu *tělo je nádoba* se nabízí např. *hněv je tekutina* (*všechno ve mně jen vře, skoro to probublalo na povrch, hned se od toho oklepal, neprosáklo to k němu přes tu jeho hroší kůži* atd.).

Metafory orientační jsou oproti tomu způsobem organizace celého systému pojmů, všech vůči sobě navzájem. Jsou nejčastěji odvozeny od prostorové orientace nahoru-dolů, vpředu-vzadu, dovnitř-ven, k-od, centrální-periferní a mají základ v naší fyzické a kulturní zkušenosti. Pojem je jimi prostorově orientován: např. *šťastný/ úspěšný/ spokojený/ zdravý je nahoře x nešťastný/ nespokojený/ smutný/ nemocný je dole - zvedlo mi to náladu x mám náladu pod psa, je na vrcholu svých sil x upadl do deprese; popř. více je nahoře/*

méně je dole - plat se mi zvedl, mám vysoké postavení x počet zásahů byl dost nízký (LAKOFF-JOHNSON, 2002).

Tyto metafory mají pro náš život naprosto zásadní význam - bez nich bychom vlastně ani nemohli komunikovat. Rozčleňují náš prostor na části, pomocí kterých můžeme být v prostoru ukotveni. Nejsou však samy o sobě příliš bohaté: podrobnější rozčlenění přinášejí metafory strukturní. Ty pojmy nejen propracovávají, ale i zdůrazňují, nebo naopak potlačují některé jejich vlastnosti (a to podle toho, v jaké situaci je třeba ho použít).

1. 3 Konceptualizace

Porozumění probíhá na základě celých oblastí zkušenosti, ne na základě izolovaných pojmů. Ať vnímáme cokoli, nikdy nevnímáme informaci samu o sobě, ale zařazujeme ji do již nějak fungujícího systému konceptualizovaných zkušeností fungujícího dle určitých pravidel (LAKOFF-JOHNSON, 2002). Přijímané informace musí být nějakým způsobem tříděny, jinak bychom neměli šanci ve světě existovat. Informace (zkušenosti) jsou tedy rovnány podle určitých konceptů - a tyto koncepty jsou metaforické povahy.

Informace k sobě řadíme na základě podobnosti, asociovaných vazeb nebo jiných druhů a kategorií, kterým jsme se naučili. Identifikujeme je jako „*entity a substance*“ (LAKOFF-JOHNSON, 2002, s. 39), a tak je můžeme také třídít, kategorizovat a zařazovat do skupin.

A stejně jako po celý život rozšiřujeme své znalosti a zkušenosti, své obzory v různých oblastech, zvětšujeme i

možnou šíří vědomě metaforických spojitostí. Příkladem může být prototyp matematicky zaměřeného vědce, který v konkrétním předmětu spatřuje toliko tento předmět, a v protikladu k němu malíř, který při pohledu na plechovku od kečupu popíše stohy papíru a pomaluje množství čtvertek. Nejde pochopitelně pouze o inteligenci, ba naopak: jde o způsob vidění, o to, jak jsme zvyklí se dívat, jaké uvolnění asociací vyplývá z naší zkušenosti. *Co vidíme a jak to vidíme, je souhrnem veškerého našeho dosavadního života včetně genetického potenciálu (v souladu s tvrzením, že člověk je vždy kombinací získaného a naučeného): v momentu tady a teď se prolíná veškeré naše tam a tehdy* (YALOM, 1990).

1. 4 Zkušenostní gestalty

Podle Lakoffa a Johnsona je každá oblast naší zkušenosti specificky strukturována, celá zkušenost je pak uspořádána a organizována jako multidimenzionální celek, tzv. „zkušenostní gestalt“. Tyto gestalty jsou „zkušenostně základní, protože charakterizují strukturované celky v rámci rekurentní (stále se opakující) lidské zkušenosti. Představují koherentní organizace naší zkušenosti na základě přirozených dimenzí (částí, fází, příčin atd.)“ (LAKOFF-JOHNSON, 2002, s. 133). Tzn. že jde o způsob, jak chápeme dané označení, jakých jazykových výrazů používáme pro jeho popis a zacházení s ním. Tyto gestalty strukturují přirozené druhy zkušenosti, neboť jsou výsledkem našich vjemů, motoriky, emocionálního prožívání, našich interakcí s prostředím a ostatními lidmi. Gestalty jsou vícerozměrné a

jejich dimenze se rovněž rodí z naší zkušenosti - na jejich základě existují naše pojmy pro předměty a události (LAKOFF-JOHNSON, 2002).

Autoři rovněž upozorňují na fakt, že žádnou metaforu nelze chápat nezávisle na její zkušenostní bázi - tou pravděpodobně rozumějí souhrn reprezentativního vidění v rámci určité kulturně podmíněné zkušenosti. Kulturní koherence je rovněž neopomenutelná: v některých kulturách je např. *budoucnost před námi* nebo naopak *za námi*. Naše kulturní zakotvení je již obsaženo v každém aktu vnímání; i na tomto poli se střetává objektivistická teorie s požadavky subjektivního vidění. Není v možnostech této práce zmapovat staletí trvající střetávání těchto dvou základních pohledů - pro naše účely budiž pouze zmíněna nemožnost trvání na jednoznačném řešení a tolik potřebné neustálé hledání vyváženého a odpovídajícího pohledu.

1. 5 Metafory konvenční a kreativní

Stejně jako má každá oblast své věci typické i nezvyklé, existují i metafory konvenční, které strukturují běžný systém pojmů a jsou základem našeho každodenního vyjadřování a dorozumívání, a metafory kreativní, které se konvenci v pozitivním i negativním slova smyslu vymykají. Přínosem je jejich inovativnost, nové vidění a tvořivost - negativem pak může být jejich naprosté nepochopení. Hranice mezi objevnou genialitou a šílenstvím je velmi úzká - jistě si umíme vybavit nějaký příklad, kdy buď v poslední chvíli před odsouzením byl akt rozpoznán jako ojedinělý a hodný

obdivu, nebo byl přes chabé protesty několika málo zasvěcených zavržen jako rádoby-novátorský (nakonec sami často váháme, zda některý výrazný kus umění již onu hranici překročil, nebo zůstal mezi bezmocným průměrem).

Kreativita se úzce pojí s uměním - a kreativními metaforami jsou vlastně všechna umělecká díla. Vizuální i auditivní umění: fotografie, film, literatura, hudba a další formy volného uměleckého vyjádření, na každém kroku zde narážíme na metaforu jako základní stavební kámen. Zprostředkovat nový pohled na známé a už tolikrát převyprávěné téma, to je jedním z hnacích motorů lidského ducha.

A podobný postup najdeme i v psychoterapii: nový pohled na staré téma, to je to, co nám pomůže rozetnout okovy mnoho let starých bolestí, které nám nedají volně se nadechnout ve svobodných vztazích. Kreativní metafora je, jak už jsme si řekli, médiem pro sdělování nového, resp. starého novým způsobem. Klient do terapie zpravidla přichází v marné beznaději, po mnoha pokusech situaci (svou nebo vztahovou) změnit - když už je definitivně jasné, že nic nezabere, jaksi „přiznává kapitulaci“ tím, že jde pro radu k odborníkovi.

Zde si dovolíme malou odbočku: hlavním pilířem psychoterapie je její náhled krize jako příležitosti, ne jako lidského selhání. Resp. selhání samo je nahlíženo v širší perspektivě jako možnost změny toho, co v našem životě již dlouhou dobu dobře nefunguje, ale sami nemáme sílu ten dosud ještě jedoucí přístroj vyměnit. (Metaforicky by se tato situace dala vyjádřit jako sklenice s oblázky: aby se mohly kamínky lépe poskládat, je někdy třeba nádobou zatřást.) Zde připomeňme, že úkolem terapeuta není udělit klientovi radu,

ale být mu dobrým průvodcem, který ho dovede k nalezení řešení (které sám terapeut ani nemusí tušit, neboť nezná situaci klienta tak dobře, jako on sám) - tedy pomoci mu, aby si pomohl sám.

Procesem psychoterapie a místem metafor v něm se budeme zabývat v třetí části práce, konkrétní metafor, které se staly bodem obratu v terapeutické práci, uvedeme v části čtvrté, jež je vyčleněna kazuistikám.

Kreativní metafora je v zásadě jakýmkoli novým pohledem, který jeden z účastníků přináší do prostoru společné komunikace.

1. 6 Metafora - metonymie - synekdocha - synestezie - personifikace

Veškeré pojmenování je přenesené. Mimo metaforu (jako ono zkratkovité přirovnání) existují však ještě další druhy a způsoby přenášení pojmenování. Mimo metaforu existuje ještě metonymie, synekdocha, synestezie a personifikace - podle tradičního vidění tvoří tyto způsoby pojmenování rovnocenné kategorie; můžeme ale říci, že jsou všechna metaforická, a metaforu užít jako zaštitující výraz (pro šíři jejího významu).

Tato problematika je velmi široká a možnosti přesného rozčlenění omezené. Uvádíme proto jen základní vysvětlení některých příbuzných pojmů, které vzhledem k podrobnému popisu metafor pokládáme za užitečné.

Prvním z dalších „postupů, které slovní jednotky sémanticky motivují“ (ČERNÝ-HOLEŠ, 2004, s. 59), je tedy

metonymie - pojmenování vzniklé na základě určité věcné souvislosti. Jedno označení použijeme jako základ pro druhé označení, přičemž je nám zjevná určitá spojitost. Některá metonymická vyjádření jsou stejně jako metafora automatizovaná nebo naopak nějak ozvláštňující. Příkladem běžně užívané metonymie je například věta „vypil tři sklenice“ - řeč je samozřejmě o obsahu nádob, ne o sklenicích samých.

Dalším pojmenováním je synekdocha, která bývá někdy řazena jako poddruh metonymie (srov. ČERNÝ-HOLEŠ, 2004, s. 59 a CENEK, 1958, s. 59). Se synekdochou se setkáváme v jazyce v několika formách. Zaprvé s pojmenováním části za celek (*pars pro toto*), kdy je celek označen jednou z částí, jeden z případů je také užití jednotného čísla namísto množného - např. *stářím mu zbělel vlas* (=vlasy), *kam lidská noha ani nev Kročí* (= člověk) nebo *pod jednou střechou* (= v tomtéž domě). Synekdocha celek za část (*totum pro parte*) je postupem obráceným: označení celku je označením jedné části nebo projevu. Např. *Francie vyhrála* nebo *přišlo celé město*.

Synestezie je oproti uvedenému kategorií mísení smyslových vjemů, tzv. vjemových transpozic (ČERNÝ-HOLEŠ, 2004). Pomocí nich se zejména symbolistní básníci snažili o ozvláštňené popisy lidského nitra: *těžká vůně* nebo *namodralá duše* - některé synestezie u nás dnes tak zdomácněly, že je (podobně jako metafora) pronášíme docela automaticky - např. *ostrá chuť*.

Personifikace je z této skupiny prostředkem pravděpodobně nejznámějším a nejvědoměji užívaným. Věci nebo situace jsou přiřazeny lidské vlastnosti - lidská zkušenost se přenáší i na objekty, které nejsou lidské povahy. Původ

tohoto druhu pojmenování nacházíme v dětském vyjadřování: „židle mě uhodila“ nebo „medvídek si teď nechce hrát, chce spát“ (LANGMEIER-KREJČÍŘOVÁ, 2006). Symbolické uvažování značně ustupuje s nástupem do školy, záleží ale na okolnostech, zda je nám dáno si tento druh vidění alespoň zčásti ponechat a dále ho pak rozvíjet.

2 Teorie komunikace

2. 1 Základní teze

Věnujme se nyní základním tezím teorie komunikace, na jejichž základě bude možné následně osvětlit metaforu jako prvek spojující fyzický svět s vnitřními, slovy komplikovaně uchopitelnými duševními pochody.

Nejdříve si tedy definujme samu komunikaci - snaha beze zbytku popsat tento děj vedla již mnoho teoretiků k sepsání řady publikací, pohledy se samozřejmě liší akcentací určitých rysů tohoto procesu. Komunikace má svou českou obdobu ve slově *dorozumívání* (do kterého se vejde i základní rozdělení na verbální a neverbální); obecně se jím rozumí určitá vzájemnost demonstrována ve sdělování a sdílení.

Podle často citované formulace politologa Harolda Lasswella z roku 1948 jde o to, „kdo říká co *jakým* kanálem ke komu a s *jakým* účinkem“ (cit. dle VYBÍRALA, 2005, s. 27), k čemuž Vybíral pro úplnost přidává ještě „proč, resp. s *jakým* záměrem“ (VYBÍRAL, 2005, s. 27). Moscovici tvrdí, že komunikace je „*sociální proces a sociální instituce*“ (cit. dle VYBÍRALA, 2005, s. 27) - komunikací rozumí kupříkladu vzdělávání (proto instituce), reklamu, psychoterapii nebo marketing. Pro naše účely je velmi užitečná definice Tubbsova: „*lidská komunikace je proces vytváření významu mezi dvěma a více lidmi.*“ (cit. dle VYBÍRALA, 2005, s. 27).

Téma významu vyvolává více otázek než odpovědí (co je to význam, jakým způsobem jsou významy ke skutečnosti přiřazovány, jak se v nich odráží naše životní zkušenosti,

kým jsou - například v rámci Berneho třísložkového modelu Rodič-Dítě-Dospělý (BERNE, 1970) - tvořeny, jaký je vztah mezi jeho vytvářením a procesem produkce a recepce atd.). Podívejme se na něj tedy blíže.

2. 2 Význam, sémantika

Významy můžeme jednoduše vidět jako souhrn toho, co je přiřazeno k jednotlivým slovům. Věda zabývající se významem se nazývá sémantika (podle lat. séma = význam).

Pro naše účely je důležité zejména rozlišení významu denotativního, který je označením konkrétní skutečnosti, a významu konotativního, jež je souborem veškeré subjektivní reality (emocionálního zabarvení, vzpomínek, vnitřní zkušenosti) s pojmem spojené.

Pro potřeby běžné komunikace existuje samozřejmě určitý konsensus, socio-kulturně-historicky podmíněná shoda ohledně toho, co které slovo znamená; lidé spolu určitým způsobem mluví a ve většině případů si, zdá se, i rozumějí. Významy, které přiřazují jednotlivým slovům, větám a myšlenkám, se tedy víceméně shodují. Snaha o pochopení vzájemného nepochopení zpravidla nastane až ve fázi, kdy se snažíme porozumět proběhnuvšímu konfliktu (a to navíc musíme mít k tomuto pochopení dostatečnou motivaci).

Autoři *Metafor* se zásadně vymezují proti teorii objektivního významu a staví se tak proti celé objektivistické tradici. Je zde popřena možnost dosažení univerzálně platného poznání; neexistují věci o sobě. Empirismus tvrdí, že veškeré poznání světa vychází přímo nebo

nepřímo z našeho smyslového vnímání a je konstruováno z prvků smyslových vjemů (LAKOFF-JOHNSON, 2002) - což je víceméně úhel pohledu, na němž tito autoři staví svou teorii. Volně přeloženo, cokoli vidím, už to vidím já, cokoli říkám, už to říkám já - a samozřejmě čemukoli nějak rozumím, už tomu rozumím já.

2. 2. 1 Prototypy

Abychom se přece jen mohli nějak dorozumět, existují ony konvence určené, „běžné“ - prototypové - významy, které fungují jako základní jednotka, a skutečnost je poměřována vzdáleností od nich. Každé slovo má svůj místně a časově náležitý prototyp: například prototyp psa (čtyři nohy, střední velikost, vrtí ocasem a někdy štěká) se bude podstatně lišit od prototypu psa asijské kultury (mimo jiné proto, že tady má pes odlišnou společenskou funkci). Prototypy nám pomáhají třídit přijímané informace a slouží k jednoduššímu dorozumívání, mohou být ale příčinou různých nedorozumění.

Mnohem složitější situace navíc nastává, když už se nejedná o předměty materiální, ale popisy abstraktních skutečností, například vlastností nebo pocitů. Tam se ocitáme na ještě tenčím ledě. Co si například kdo představí pod slovním spojením „výrazná osoba“? Adjektivum *výrazný* nám asociuje *určitým způsobem vynikající*, možná *fyzicky nad ostatními čnicí*, možná *nahlas mluvící*; pro někoho je to představa hodná obdivu, v někom vyvolá úzkost nebo agresi. Každý z pocitů, který se v nás objeví, je reakcí na něco v

nás. Má svůj důvod, původ i vysvětlení a je také možné s ním nějak terapeuticky pracovat. Rozhodně se ale naše reakce od sebe navzájem liší, a protože „když dva dělají totéž, není to totéž“, tedy ani „když dva na totéž reagují, nereagují stejně“.

Pro terapii je v této oblasti důležitým rysem to, že jsme sami sobě prototypem – okolní svět, vlastnosti druhých lidí, jejich konání, názory a postoje, vše měříme vlastní osobou. Můžeme být racionálně uvědomělí a tento princip dokonce v teorii znát, přesto však není možné se mu vyhnout.

2. 2. 2 Sémantické pole a nutnost překladu

K účelu dalšího zkoumání slovního významu se nám dobře hodí termín *sémantické pole* – určitý systém označující soubor slov vyjadřujících příbuzenské vztahy (například mapa rodinných příslušníků, výrazy označující barvy nebo jehličnaté stromy). Prvky v tomto celku jsou uspořádány do vzájemných vztahů, které pak určují hodnotu těchto jednotlivých prvků – jako skládanka zaplňují pole zkušenosti, aniž by zůstala jakákoli bílá místa. Jde o způsob konceptualizace, třídění zkušenosti. Struktura tohoto pole je odrazem sociálních, kulturních a historických podmínek (ČERNÝ-HOLEŠ, 2004). Je rovněž odlišná v různých jazycích. Slovní zásoba vždy odráží komunikační potřeby mluvčích a promítají se do ní různé zkušenosti se světem. Podívejme se například na problematiku překladu: jak dobře jazykově převést to, co je notoricky známé v jedné kulturní oblasti, ale druhá jím nevládne, protože se rozvinula v jiných

zeměpisných šířkách? (Na různost nenarazíme pouze ve vzdálených kulturách, ale i mezi sousedícími národy: francouzština například vládne minimálně deseti výrazy pro označení všech druhů pečiva, jež v češtině nazveme chlebem.)

Otázka překladu ovšem nevystává pouze mezi různými jazyky: řekli jsme si, že jazyk a slovní zásoba jsou odrazem životní zkušenosti a kopírují potřeby mluvčího. A na světě přes veškeré podobnosti nenarazíme na dvě životní zkušenosti, které by byly totožné. Není tedy potom jakýkoli jazyk vzhledem k druhému cizí (cizí ve smyslu odlišný - ne však podle národní příslušnosti, ale jako systém v různém měřítku se lišící u každého člověka), a není pak tím pádem nutné počítat s problematikou překladu, který nikdy nemůže zcela postihnout původní význam? (Záleží samozřejmě na konkrétní komunikační situaci - jde-li o osoby z odlišných kultur, nebo rodinné příslušníky.) Avšak není v možnostech běžné komunikace vyjednávat pokaždé významy oboustranně běžně užívaných pojmů. Uvádíme tento zveličený příklad, abychom mohli takříkajíc pod lupou sledovat principy dorozumívání, které mohou být jedním z faktorů vedoucím k dalekosáhlejším nedorozuměním.

Uvědomit si nezbytnost mezilidského překládání nebo alespoň eventualitu vzájemného míjení je podle nás základem jakéhokoli kvalitního porozumění.

2. 3 Nedorozumění / neporozumění

Významové míjení tedy stojí na odlišném sémantickém podloží, které je dáno naší různou zkušeností. Pokud

komunikace více nebo méně plynule pokračuje a plní svůj účel (tj. dostávám, co potřebuji nebo chci, což může být cokoli od prosté informace až po pocit přijetí druhým), většinou nemáme potřebu zkoumat její fungování. K tomu dochází až v momentě, kdy se proces z nějakých důvodů zastaví. Resp. sám proces komunikace se nezastaví nikdy, často ale dochází k vyhocení stanovisek účastníků a konfliktu (KŘIVOHLAVÝ, 2002).

Schopnost komunikace jde ruku v ruce s hluboce zakořeněnou touhou být pochopen. Alespoň jednou zažitý úžasný pocit vzájemného porozumění nás většinou vede k přesvědčení, že schopnost komunikace předpokládá toto porozumění už jaksí samo o sobě. V běžné situaci si neuvědomujeme, jak složitou operací jakákoliv, byť prostá, výměna informací je. Celoživotně v nás vlastně zůstává egocentrická tendence předpokládat, že „každý rozumí, co tím myslím“ včetně automatického nároku na toto porozumění. To by mělo teoretickou šanci fungovat pouze za předpokladu, že by druhý člověk věnoval své plné pochopení dešifrování mých intencí - a nefungoval na tomtéž principu. Důvodem tohoto komunikačního míjení je dle našeho názoru absence kapacity porozumění onomu neporozumění, totiž fakt, že nepředpokládáme možné významové nepochopení. Nepředpokládáme, že by nás druhý člověk beze zbytku nechápal, a neuvažujeme rovněž nad tím, že bychom ani my nemuseli být dostatečně vybaveni mu zcela porozumět.

Je pak pro nás často opakovaným a bolestivým zjištěním, že nám ten druhý nerozumí. Opakování tohoto vzorce vede k dlouhotrvající frustraci, která pak může mít za následek úplnou ztrátu motivace k mezilidskému kontaktu; jedinou možnou pomocí pak může být odborná intervence.

Nedorozumění se samozřejmě odehrávají v mnohých komunikačních rovinách, zdaleka se nepohybujeme jen v oblasti komunikace verbální. Svou roli hrají míjená očekávání, metakomunikace a mnohé další. Velmi dobře je tato problematika zpracována v Berneho teorii transakční analýzy (BERNE, 1970) - nikdy si vlastně nemůžeme být zcela jisti, kdo s kým právě hovoří.

2. 4 Atribuční teorie

Neoddělitelnou součástí osobnosti každého člověka je bytostná touha po přijetí, v běžném životě se projevuje zejména potřebou být dobře pochopen. Kromě jiných obranných paradoxů (v podstatě paradoxních principů, které jsou používány k obraně ega) je zajímavý zejména princip atribuční teorie. Byl popsán v oblasti sociální psychologie (HAYESOVÁ, 2003) a je možné ho sledovat i v rovině jazykové. Atribuční teorie tvrdí, že přisuzujeme (atribuce = přisuzování) za stejných podmínek jiné motivace sobě a svým blízkým, osobám, které máme tendence nebo potřeby ve svých očích ospravedlnit, a jiné motivy druhému člověku nebo skupině, která je pro nás cizí nebo nepřátelská. Stane-li se pak dvěma lidem totéž, nikdy vlastně nejde o totéž. Když někdo, koho nemáme rádi, upustí hrnek s čajem, znamená to, že nejen že je nešikovný a hloupý, ale možná to udělal i naschvál, protože nás má obecně tendenci poškodit. Upustím-li tentýž hrnek já, stane se tak, protože jsem zrovna unavený, ale rozhodně jsem tím přece nic zlého nemyslel. Sami sobě přisuzujeme motiv na základě momentálního vysvětlení, druhým pak na základě permanentních

negativních vlastností. A stejně tak je tomu i v rovině slovních významů - v rámci mnohých obran, do nichž jsme neustále zabaleni a které většinou nedovolí ničemu dostat se k nám blíž, vytváříme i toto silové pole v rovině jazykové. To, co říkáme, má většinou funkci nás chránit. Vyjadřujeme se (podle svých představ) dostatečně jasně, pokud ten druhý něčemu nerozumí, jde jen a jen o jeho problém. Slova, která používáme, mají takový význam, jaký jim my přisuzujeme - co nás pak zajímá, že mu druhý rozumí jinak? (Měl se nás tedy zeptat.) Atribuci v jazyce bychom tedy mohli (kromě oblasti syntaxe, kde atribut značí přívlastek) spatřit paralelně k motivům chování: přisuzujeme druhému určitý záměr, který v jeho slovech, větách nebo myšlenkách vůbec nemusí být obsažen.

Toto je klíčový princip mezilidských nedorozumění: naprostá nepřipravenost vstřebávat možné odlišnosti. Chybí nám motivace vidět různost jako nabídku k dalšímu rozvoji spolupráce, a ne jako faktor ohrožení - resp. neustrnout u teoretického souhlasu a praktické nemožnosti. V rámci nikdy nekončícího hledání přijetí druhými (více nebo méně nevědomého) se lidé vlastně neustále brání; cokoli je pak odlišného, může zcela narušit ono chatrné, přestože pracně budované sebevědomí. Sebevědomí, tj. vědomí sebe sama jako lidské bytosti s právem na důstojnost i omylnost.

Zmíněný princip projekce negativního do druhého člověka je v různé míře stavebním materiálem nejrůznějších teorií. To, co je nějakým způsobem nepřijatelné, vidíme v druhých, ne u sebe. Jedině tak můžeme sami před sebou obstát. Všichni se svým způsobem snažíme vyrovnat s tím, co jsme od života, boha nebo rodičů obdrželi - málokdy ale dokážeme přiznat, jak

potřebná by pro nás byla pomoc zvenčí. Zavaleni nemotivujícími zkušenostmi, často osamoceni ve svém zoufalství a zoufalí ve své samotě, čekáme na zázrak - nebo na konec. Porozumění je svého druhu pohlazení, bez něhož lidská duše hyne (BERNE, 1970). Pokud se nám nedaří tolik potřebné pohlazení získat, vzbuzuje to v nás pochopitelně agresi, která se obrací buď dovnitř (deprese), nebo ven (agrese) - a začarovaný kruh se roztáčí, protože o to méně se pak věci daří.

3 Psychoterapie

V této části se budeme věnovat metafoře a významu v psychoterapii. Nebudeme zde podrobně definovat princip fungování tohoto oboru, uvedeme jen stručný popis a dále přejdeme k předmětu psychoterapie, v níž hraje porozumění na základě metafor nezastupitelnou roli.

3. 1 Psychoterapie jako možnost porozumění

Psychoterapie je prostředím, které ze své podstaty slouží k rozvoji porozumění stejně tak sobě jako vztahům s druhými - nejčastěji ovšem obojího najednou. Máme zde tedy možnost pochopit příčiny našich neshod a konfliktů, jež se prolínají - jak jsme si řekli - se střety na poli významů. S postupující terapeutickou prací, tzn. rozvíjením terapeutického vztahu ze strany pracovníka i klienta, je tvořeno i prostředí vzájemné důvěry; klient má postupně větší šanci vyjít na povrch se svými dávnými křivdami a zraněními, které ho v nejrůznějších zaobalených podobách i nadále úspěšně pronásledují.

Základem psychoterapeutického procesu je tedy osobnostní rozvoj, který se odehrává paralelně s rozvojem komunikace (VYMĚTAL aj., 2004).

3. 2 Metafora u klienta / metafora u terapeuta

Metaforu tedy vidíme jako základní prvek dorozumívání, sdělování a objasňování vnímané skutečnosti. Své místo má v každé jazykové interakci (neboli jazykovém uchopení světa), pokusme se teď popsat její užití z hlediska dvou protagonistů v procesu psychoterapie.

Začneme u klienta, neboť u něj se většinou jedná o mnohem méně vědomý proces. Klienty samozřejmě není možné označit za homogenní skupinu - dalo by se ale soudit, že do terapie vstupují více osoby s tendencí nad svými problémy uvažovat a zabývat se jimi. Nejvyšší procentuální zastoupení mívají v terapii osoby s nejrůznějšími neurotickými obtížemi (dle údajů Ústavu zdravotnických informací a statistiky ČR³) - často jde o středoškolsky až vysokoškolsky vzdělané klienty, u kterých můžeme předpokládat relativně vysokou zdatnost ve verbálním projevu. Přesto však, jak jsme si ukázali v minulé kapitole, se popisu našeho vnitřního prožívání musíme učit a tato nekompetence je často jedním ze symptomů obtíží samých. Během terapie, kdy se klientovi otevírá uzavřený přístup k citům a prožívání, kopíruje tyto pochody i jazykové zpracování, v němž se často objevují nová přirovnání a deskripce. Odvahu k odhalování vnitřního života získává klient z terapeuta kompetentního zájmu a hlavně z pocitu porozumění, které zažívá. Toto porozumění (resp. jeho nedostatek v našem normálním životě) je totiž téměř vždy hlavní motivací, která klienta do terapie vede. Často přichází s popisy buď nezřetelnými nebo naopak výrazně originálními (a hlavním problémem bývá jejich naprostá

---

³Viz www.uzis.cz

nesrozumitelnost). Klient se s terapeutem učí být srozumitelnější. Součástí terapie bývá zvědomování na poli významů, které klient svým slovům přisuzuje; terapeut zpravidla může nabízet možná vysvětlení nebo náhledy, přesný a odpovídající výklad však má ve své moci právě klient.

Oproti tomu by si měl být terapeut (školený a vycvičený odborník) vědom možností, které jazykové vyjadřování skýtá. Není samozřejmě v lidských silách sledovat linii možných významů a zároveň se plně věnovat klientovi, jako terapeutickému procesu velmi prospěšné se nám však zdá vědomé sledování odrazu terapie i v jazykové rovině. Jednou ze základních linií, kterou při setkání s klientem sledujeme, je jeho slovník - aby byl kontakt vůbec navázán a dále pak mohl vést s pevnému spojení, je třeba klienta respektovat i na této úrovni: hovoří-li o své matce jako o mamince, je nutné jeho výběr výrazu ctít (byť by se jednalo o naprostý paradox, klientovi bylo padesát a jeho matka byla naprostá semetrika - tím spíše nám tato situace poslouží jako zdroj cenných informací). Pracovník by si měl být tedy vědom důležitosti, kterou v sobě způsob klientovy mluvy nese.

3. 3 Korekce významu v rámci psychoterapeutické změny

Teorie terapeutické změny spočívá v předpokladu dosažení dvou bodů: adekvátního náhledu a korektivní emoční zkušenosti. Důležité je nejen racionální pochopení problému, porozumění opakujícímu se vzorci chování, který nás přes všechny snahy vždy vede do stejné slepé uličky, ale i možnost

emočně prožít, že věci mohou jít v téže situaci i jinak než v rámci svých zobecnění předpokládáme (KRATOCHVÍL, 1987).

Výsledek tohoto terapeutického působení, určitá změna v klientově chování a prožívání, se odráží stejně tak v jeho jazykovém zpracování daného problému. Jeho pohled na problematiku se změnil; vidí nové cesty, které předtím neviděl, snížila se úzkost s tématem spojená a polevily obavy.

Dobrou ilustrací může být klient trpící neurotickými obtížemi, který právě vstupuje do psychoterapeutické skupiny. Jeho hlavním problémem je zvýšená úzkostnost ve skupině lidí, zejména při navazování vztahů. Trpí pocity nedostatečnosti a ve své pozici mezi druhými lidmi ve společnosti nevidí žádnou perspektivu. Po dvou a půl letech intenzivní práce v psychoterapeutické skupině (jedno sezení týdně) se jeho obtíže zmírnily, úzkost se snížila a navázání několika relativně stabilních vztahů klienta motivovalo k větší odvaze ve vztazích i v běžném životě.

Sémantické pole slova „společnost“ tohoto klienta se od začátku terapie zřetelně proměnilo. V době, kdy klient do terapie přicházel, měl s tímto pojmem spojeny úzkostné představy, stavy napětí, očekávání blíže nespécifikovaného útoku a omezené až absentující pozitivní konotace. V době ukončení terapie se ještě necítí plně vyléčen, ale termín „společnost“ nemá už v jeho slovníku negativní roli (naopak s sebou přináší různá pozitiva) a podle svých slov „již lépe rozumí svému prožívání“ (KRATOCHVÍL, 1978).

II. PRAKTICKÁ ČÁST

1 Kazuistiky

V této kapitole je věnován prostor několika různým kazuistikám. První dvě jsou vybrány z publikací autorů-psychotherapeutů, druhé dvě pocházejí z vlastní praxe: z linky telefonické krizové intervence a práce s osobami s pervazivními vývojovými poruchami, zejména s klienty s autismem. V tomto případě nejde o situaci klasické psychotherapie, i v činnosti spadající do oblasti sociální práce vidíme však některé základní rysy psychotherapeutické práce. V této kapitole si budeme podrobně všimnout užití konkrétních metafor klienty nebo terapeutů a jejich vlivu na průběh terapeutického procesu. U případů z vlastní praxe se pokusíme vysvětlit zejména princip metafory v konkrétní komunikační situaci.

1. 1 Nossrat Peseschkian: příběh jako pomocník

Jako první uvedeme příklad z praxe německého psychotherapeuta a autora íránského původu Nossrata Peseschkiana. V knize *Kupec a papoušek* přichází s možností využití orientálních příběhů v psychotherapii. Na podkladě konfrontace dvou rozdílných kultur a myšlenkovém podloží pozitivní psychotherapie ukazuje, jak hluboce lze z tohoto transkulturního pojetí těžit. Moudrost Východu se v Peseschkianově pojetí setkává s novými psychotherapeutickými

metodami Západu. Kromě náčrtu teorie příběhů (pokusy o určení funkce, kterou příběhy v mezilidských vztazích hrají) zde nalezneme i praktické užití příběhů (pedagogický význam podobenství v různých náboženstvích), zejména hledání způsobu, jak mohou pomoci při řešení problémů v psychoterapii.

Příběh je z našeho hlediska jednou z forem metafory. Stejně jako metafora, skrývá v sobě také vždy něco nového: nový pohled na známou věc. Slouží nám, abychom si v něm vyzkoušeli „postoj na zkoušku“ (PESESCHKIAN, 1996). Dovoluje nám sledovat problém zvenku, aniž bychom se museli cítit ohroženi, že jsme zkoumáni a kritizováni my sami. A stejně jako metafora, i příběh přináší možnost aha-zážitku; momentu, v němž jsme schopni se na problém podívat zvenčí. Onoho bodu zvratu, kdy se (často doslova) pláceme přes čelo a s úlevou prohlédneme, okolo čeho jsme dlouhou dobu marně bloudili. Díky příběhu někoho jiného můžeme díky dostatečnému odstupu získat právě ten náhled na situaci, který nám dlouhým hovorem o věci samé uniká.

Aby se mohl příběh stát hybatelem našeho nazírání, musí být podle Peseschkiana použit ve správný čas na správném místě - dodejme ještě, že v adekvátní míře a vhodnou formou. Může pak být klíčovým momentem veškeré terapeutické práce. Naopak příběh špatně dávkovaný, vyprávěný neupřímně a s moralizujícími tendencemi, může být podle autora také nebezpečný.

Kazuistika

Čtyřicetiletá žena, Peršanka, manželka obchodníka. Trpěla depresemi, poruchami spánku a bolestmi břicha, kvůli čemuž již byla několikrát léčena. Pacientka začala pocítovat obtíže od doby, co její nejmladší syn odjel studovat do Spojených států. V průběhu rozhovoru pacientka stále častěji hovořila o své setře, která pro ni byla zřejmě nejdůležitějším životním vzorem a také největší rivalkou. Jako hlavní problém uváděla pacientka konfliktní vztahy s novou rodinou prostředního syna, do jehož domácnosti zjevně neadekvátně zasahovala. I když pacientka přesně líčila svou situaci, velkou důležitost připisovala svým somatickým onemocněním - terapeut však viděl příčiny obtíží v ambivalentním vztahu se sestrou. Vyprávěl tedy pacientce tento příběh:

Vrabčí páv

Vrabelec toužil být jako páv. Imponoval mu pyšný krok velkého ptáka, vysoko zdvižená hlava, nádherný ocasní vějíř. „Takový bych chtěl být,“ řekl si vrabec. „Ostatní mě budou jistě obdivovat.“ Zdvihl hlavu, zhluboka se nadechl, až se jeho úzká prsíčka nadmula, rozevřel ocasní pera a zkoušel se pohybovat elegantně jako páv. Tak cupital sem a tam a cítil se náramně pyšně. Po čase zjistil, že ho neobvyklé držení těla namáhá. Bolel ho krk i nohy, a co bylo nejhorší, ostatní ptáci - nadutí kosi, parádiví kanárci i přihlouplé kachny - se vrabčímu pávu vysmívali. Brzy toho měl dost: „Už se mi ta hra nelíbí, už nechci být páv. Chci se zase chovat jako

vrabec." Ale když se chtěl rozběhnout jako dřív, nedařilo se mu to. Jen poskakoval - a to bylo vše. Tak se vrabci naučili skákat. (PESESCHKIAN, 1996, s. 29)

Vyprávění se pacientky nepříjemně dotklo a ihned obrátila pozornost jinam. Konfrontace s příběhem pro ni byla příliš náročná. V dalším sezení se ale rozhovořila o svém vztahu k sestře a o touze se jí vyrovnat. Oproštěna od idealistického pohledu byla nyní schopna pohlédnout na sestřin život mnohem realističtěji očima a všimnout si možností, které se jí nabízely. V další terapii pak mohla začít úspěšně rozvíjet svůj potenciál a zájmy.

Zde si dovoluujeme připojit ještě jeden příběh z pera tohoto autora - nejedná se již o běžnou kazuistiku, příběh sám se nám zdá být natolik moudrý a prospěšný, že ho v plném znění uvádíme.

Situace nemocného - a nejen psychicky nemocného - se v mnoha směrech podobá situaci člověka, který stojí dlouho jen na jedné noze. Jeho svaly se po chvíli křečovitě stáhnou, v zatížené noze se ozývá bolest. Postižený jen s vypětím všech sil udržuje rovnováhu. Teď už ho nebolí pouze noha, v nezvyklém postoji se napíná všechno svalstvo, přicházejí křeče. Bolestivý tlak se stává nesnesitelným, člověk volá o pomoc. Seběhnou se lidé a snaží se pomoci. Zatímco muž stále stojí na jedné noze, jeden z pomocníků mu začne masírovat křečí stažené svaly. Jiný se rozhodne zpracovat podle pravidel masérského umění jeho týlní partie, které rovněž

postihla křeč. Třetí pomocník si všimne, že muž ztrácí rovnováhu, a tak ho podepře vlastní paží. Někdo z okolostojících radí, aby se postižený chytil oběma rukama, stání pak nebude tak obtížné. Moudrý starý muž navrhuje, ať pomyslí na ty, kteří přišli o obě nohy - ve srovnání s nimi je na tom vlastně dobře. Další jej naléhavě přesvědčuje, ať si představí, že je pouhé peříčko. Čím intenzivněji se bude na tu představu soustředit, tím rychleji povolí jeho bolest. Zkušený stařec vlídně připojí: „Čas zhojí všechny rány.“ Nakonec k trpícímu přistoupí jeden z přihlížejících a zeptá se: „Proč vlastně stojíte na jedné noze? Narovnejte tu druhou postavte se na ni. Vy přece máte druhou nohu, vidíte?“ (PESESCHKIAN, 1996, s. 15).

Tomuto úsměvnému vyprávění - příběhy ovšem často vzbuzují úsměv, laskavě tak vedou své hrdiny nebo nás posluchače k uvědomění si vlastních postojů a činí tak právě s laskavostí, neboť si jsou svých účinků plně vědomy - jistě každý po svém porozumíme. Řekli jsme si, že metafora v sobě skrývá individuální významy, a s příběhy jako metaforami svého druhu metaforami je to nejinak. „Čtenář naplňuje příběhy vlastním smyslem,“ (PESESCHKIAN, 1996, s. 29) říká k tomu autor - můžeme snad jen podotknout, že z podstaty svého fungování nemůže nenaplňovat.

..

1. 2 I. D. Yalom: Každý den o kousek blíž; důležitost setkání klienta s terapeutem

Další ukázkou užívání metafory v psychoterapii vybíráme z jedné z posledních knih amerického terapeuta Irvina D. Yaloma. Kniha sama je vlastně jednou dlouhou kazuistikou – výjimečně podrobně zaznamenává terapeutický proces, neboť poskytuje pohled obou dvou účastníků. Na začátku spolupráce vznikla dohoda, že budou oba, terapeut i klientka, písemně zaznamenávat průběh každého sezení (ze strany klientky šlo o formu úhrady za terapii a ze strany terapeuta částečně o běžný záznam po každém sezení, částečně o vstřícný krok směrem ke klientce a zčásti o nezastírané literární ambice) a vždy po určité době si budou své záznamy moci vyměnit. Kniha obsahuje podrobné zápisy z průběhu téměř dvou let poměrně intenzivní terapeutické práce (jedno sezení týdně, v některých obdobích jedno sezení každých čtrnáct dní) včetně předmluvy a doslovu obou protagonistů.

Tento příklad je obzvláště vhodný jako demonstrace toho, jak zásadní význam má v terapii pochopení klientova metaforického uchopování světa a vztahů. Jak odlišně by se asi terapie vyvíjela, kdyby nebyl doktor Yalom býval měl mimořádně rozvinutý cit pro jemné nuance a obrazová pojmenování. A kdyby Ginny (klientka) necítila ono přijímající porozumění, nikdy by nepovolila svým výjimečným metaforám proniknout na povrch a stát se společným vlastnictvím terapie.

Není úplně neobvyklé, že klient několikrát začne terapii s různými pracovníky, než narazí na „svého“ terapeuta. Potenciál dobré spolupráce lze s určitou tolerancí

oboustranně odhadnout už po několika setkáních. (Nikdy ovšem není možné předvídat spád událostí a také se neubráníme různým zkreslením, haló-efektu nebo předsudkům na základě prvního dojmu.) Faktorů, podle nichž se klient rozhoduje, zda do terapie vstoupí, či ne, je několik - z kompetence, zájmu o klienta a přirozené autority by mělo vyplývat právě ono již několikrát zmiňované rozumění klientovi. Existují terapeuti, kteří jsou svým citem pro práci s jazykem pověstní - někteří za sebou mají literární minulost různé úrovně a někteří dokonce tvrdí, že se minuli povoláním, protože i přes své zjevné terapeutické úspěchy prokázali větší nadání v jiném druhu umění (ELLIS, 2005).

V této kazuistice vybíráme několik příkladů metaforických pojmenování stavů a prožívání, které klientka uvedla ve svých zápisech z terapie.

Kazuistika

Klientka je pětadvacetiletá žena se spisovatelským nadáním. S terapií začala ve dvaadvaceti letech, hlavním důvodem byla nízká sebeúcta, zanedbávání vlastních potřeb a přání, sebepohrdání a vnitřní hlasy nedovolující spontánně se bavit. Vztahy s muži odrážejí životní problémy - nedokáže je udržet, i když je jí blízkost nějakého muže příjemná, neumí se uvolnit. Terapeut popisuje její „rozmazané hranice ega, autismus, snový život a nepřístupnost emocí“ - podle většiny psychiatrů by dostala nálepkou 'schizoidní' nebo možná 'hraniční'“ (YALOM, 2005, s. 12).

Práce s klientkou probíhala velmi pomalu, zápisy místy ukazují oboustrannou únavu. Terapeut stavěl jádro své práce

zejména na pomoci klientce více se ukotvit v realitě na základě pozitivnějšího sebehodnocení. To bylo nutné dodat i do rozvíjejícího se klientčina vztahu. Pečlivě rozlišoval, kdy vstoupit do jejích fantaskních vizí a poutat je k zemi, hledat k volnému spojení pocitů s fyzickým světem odpovídající a patřičné protějšky v reálném světě a kdy naopak „na její snovou návnadu neskočit“ (YALOM, 2005, s. 51).

Terapie i přes svou neobvyklost skončila v obvyklém termínu. Klientka se dokázala zbavit závislosti na snění a dostatečně se vymanit ze svých úzkostí z odpovědnosti za vlastní život. Mohla se pak plně věnovat psaní, pro něž měla výjimečné nadání. Absolvovala rozchod s přítelem, jemuž otevřela cestu k vlastní terapii. S novým mužem uvažuje o založení rodiny, neohrožuje ji jeho blízkost, dokáže nalézt hranice pro sebe a své přátele a žije poměrně stabilní život.

Následující ukázky pochází z různých fází terapie. Bylo by velmi zajímavé hledat paralely pohledu na stejnou situaci z hlediska terapeuta a klientky - tato kniha však dokonale prokázala pravdivost teoretických přesvědčení, že důležitost jednotlivých témat je v tomto procesu relativní a že se terapeut a klient zásadně rozcházejí v tom, co přesně pokládají za směrodatné. Uvádíme tedy jen několik příkladů konkrétních metaforických pojmenování, jimiž klientka zhusta popisovala své prožívání. Často jde o velmi kreativní vyjádření a dovolují nám sledovat, jak široké jsou hranice možností jazyka.

„Je to jako jít do zoo a dívat se na zvíře, ale vidět jenom klec. Kvůli té kleci nemůžete vidět zvíře.“ (YALOM, 2005, s. 46)

„Cítila jsem se jako skladiště ozvěn, tak jako vždycky.“ (YALOM, 2005, s. 54)

„Já jsem byla stále jako houba, která nikdy není dostatečně nasáklá lítostí. Řekli mi, že sedím v díře a že se z ní nikdy nedostanu ven.“ (YALOM, 2005, s. 156)

„Je to natolik jiné, když vám jen něco vyprávím - [...] - a když opravdu něco cítím. Jako bych byla při tom, ale je tam také nějaký tlumočnick, který přeloží jen třetinu z toho, co se říká, tam a zpátky.“ (YALOM, 2005, s. 166)

„Při racionálních úvahách se hroutím, jsem spíše bludným kruhem ve tvaru úsměvu.“ (YALOM, 2005, s. 131)

„Ale já nedokážu přijmout nějaký závěr prostřednictvím nahlas vyslovených slov. Nikdy jsem to nedělala. Oždibujeme malou návnadu, ta skutečná ryba je hluboko dole. Ty malé rybky, které chytíme, házím zpátky do vody.“ (YALOM, 2005, s. 103).

„Byla jsem jen vosk ve vašem křesle a snažila se předstírat emoce i tvar.“ (YALOM, 2005, s. 138)

1. 3 Autismus jako jasná, ač posunutá logika

Následující kazuistika pochází z praxe v rámci činnosti společenství sdružujícího rodiny s dětmi s mentálním a kombinovaným postižením a jejich přátele. Jde o celosvětové hnutí *Fede e luce* představující paralelu ke komunitám *Archa*, kde společně bydlí lidé s mentálním handicapem a lidé zdraví. Ve skupině je okolo deseti dětí, mnohé z nich jsou již dospělé. Společenství funguje částečně na principu svépomocných skupin, částečně jako nezisková organizace na bázi dobrovolnictví. Jedná se o ojedinělý případ, neboť nejde jen o děti samé, ale i o jejich rodiny, kterým je rovněž věnován prostor a péče. Vztahy ve skupině se odvíjejí v rovině mezi třemi relativně homogenními skupinami: mezi dětmi, rodiči a „přáteli“ (jimiž jsou převážně mladí lidé mezi patnácti a třiceti lety, kteří tvoří okruh jakýchsi dobrovolných poloasistentů).

V našem příkladu chceme ukázat, jak na první pohled nesmyslné opakování určitých výrazů lze vnímat jako absolutně smysluplné sdělení, akceptujeme-li nutnost vnímat situaci jako metaforickou a odmyslíme-li si její absurditu. Autismus není vědecky popsán natolik, abychom mohli s jistotou říci, proč jedinci zůstávají v zajetí jednoslovných výrazů, jimiž se s okolním světem dorozumívají - což navíc nebývá ani příliš časté. Když na tento způsob komunikace přistoupíme, budeme pravděpodobně překvapeni naprostou jasností logiky, s níž lidé s autismem jednájí. (Někdy s sebou tato přímost nese opravdu komické situace.) Avšak jestliže je třeba se v běžném životě naučit rytmu, který každodenní komunikace s druhým člověkem přináší - jeho individuálních vlastností,

specifických zvláštností a drobných rituálů -, totéž platí i v kontaktu s osobami autistickými. Komunikaci je třeba se učit. A je třeba se také učit uvolňování významů, které v běžných podmínkách slova mají. Podobně jako s malými dětmi komunikujeme více a lépe nonverbálním jazykem, i zde stojí domluva mimo normální slova. Jde pouze o kontext o něco paradoxnější, protože určitá slova se zde vyskytují - jen nedávají smysl (takový, na který jsme zvyklí).

Kazuistika

David je třiaadvacetiletý autista. I přes své poměrně těžké postižení je jedním z několika mála takto handicapovaných osob, jež nejsou medikovány. Do nedávné doby bydlel David s rodiči a navštěvoval nedalekou pomocnou školu, v současné době bydlí v chráněném bydlení, v jehož areálu i pracuje. S pomocí asistenta zvládá osobní hygienu a základní úkony. Rád poslouchá pohádky a zpívá. Je u něj typický autistický rys echolálie, opakuje slyšené - při výjimečné situaci mu někdy některý výraz utkví v paměti a přejde do aktivního slovníku. Na jednoduché úrovni velmi dobře rozumí sdělení. Na rozdíl od mnoha jiných, stejně postižených osob, dobře komunikuje se svým okolím, lékaři i okolí se shoduje, že jde o velmi „pohodového autistu“. Davidovým koníčkem je jízda jakýmkoli dopravním prostředkem - nejraději má tramvaje -, z čehož plyne hlavní okruh jeho sdělení: vyjmenovává nazpaměť naučené zastávky. Těžiště tvoří oblast mezi Hradčanskou a Nádražím Holešovice.

Pracovat s Davidem jako asistent znamená nutnost dobře sledovat jeho návyky, při oblékání mít dopředu připraveno

jeho oblečení a v nerovném terénu pomáhat při klátivé chůzi. Znamená to rovněž nečekat odpověď na otevřené otázky, ale být otevřen nevyzpytatelnému zájmu z Davidovy strany. V běžné komunikační situaci „Dobrý den, jak se máte?“ s výrazem zájmu, jež je projevem blízkosti, David činí svým zvláštním způsobem totéž. K druhému člověku se nakloní, má radost z blízkosti (v danou chvíli fyzické i psychické - ani jedno není pro autismus typické) a své „jak se vám dnes daří“ vyjádří slovy „Ístajště, Ežní, Ežní“ (= „Výstaviště, Veletržní, Veletržní“). Asistent znalý kontextu na jeho slova reaguje a zpravidla zopakuje tyto zastávky. Tím je tato komunikační výměna úspěšně zakončena. V termínech zastávek linky číslo dvacet šest lze s Davidem vést poměrně vyrovnaný dialog.

Tento typ komunikace má z našeho hlediska hluboce metaforický charakter. Ať jde o člověka handicapovaného, nebo zdravého, potřeba mezilidského kontaktu zůstává stejná: každému je vlastní potřeba cítit blízkost, být částí vztahového řetězce, jehož součástí je agování i regování. Princip metakomunikace - za klienta např. mluví jeho chování - je v psychoterapii a sociální práci jev velmi častý. Přistoupit na tuto metaforu je klíčem k práci nejen s klienty s mentálním postižením.

1. 4 Linky důvěry - metafora v metajazyce

Tato kazuistika pochází z linky telefonické krizové intervence.⁴ Nejdříve stručně uvedeme některá specifika této práce, pak bude následovat konkrétní příklad.

Služby telefonické pomoci jsou stejně jako ostatní sociální služby rozděleny podle problematiky (domácí násilí, linky určené seniorům, dětské linky, problematika homosexuality ad.), některé linky (často linky krizových pracovišť) jsou otevřeny pro blíže nespecifikovanou klientelu. Linka důvěry Diakonie - nyní telefonická pomoc v rámci SOS centra Diakonie - poskytuje své služby širokému spektru uživatelů. Může jít o jednorázový rozhovor, kdy si klient potřebuje ověřit správnost svého rozhodnutí a nikdo z okolí není zrovna dostupný, zjišťování informací včetně kontaktu na specializované pracoviště, sociální poradenství v oblasti bydlení nebo sociálních dávek, možné varianty zacházení s blízkou osobou trpící psychickými obtížemi včetně praktických rad ohledně možnosti volání záchranné služby, psychotickou ataku u psychiatrických pacientů, jimž linka slouží jako pojistka při vyhocení obtíží, potřeba být odkloněn od silných sebevražedných tendencí nebo dokonce požadavek být při svém odchodu pracovníkem doprovázen atd. Četnou skupinou jsou klienti, kteří by nesplňovali požadavky žádné ze specializovaných linek, a tak by sítím sociální pomoci mohli propadnout - právě kvůli nim tato linka nezrušila své působení.

---

⁴ Původně se jednalo o Linku důvěry Diakonie, ta byla ale v květnu tohoto roku zrušena. Pracovníci však trvali na zachování této služby, proto v této změněné formě (a s pomocí mnoha dobrovolníků) funguje i nadále.

Práce s klienty prostřednictvím telefonického rozhovoru se vyznačuje některými typickými rysy: pro svou anonymitu je služba velmi dobře dosažitelná a mnohými klienty upřednostňovaná. Může sloužit jako první kontakt s odbornou pomocí, na jejímž základě se klient rozhodne dále pokračovat v běžné terapii - v opačném případě není problém bez následků kdykoli zavěsit. Pro pracovníka jde naopak o kontakt v mnohém náročnější a někteří ho dokonce důrazně odmítají pro absenci možnosti systematické práce s klientem.

Pilířem práce samé je důraz na metajazykové jevy, supralingvální fenomény, jimiž je zejména intonace, intenzita, tempo řeči, pauzy nebo mlčení, výběr slov a některé paradoxní jevy jako hysterický smích ad. Práce s klientem v každé oblasti vyžaduje dostatečné rozlišení *obsahu* a *formy* sdělení, tj. toho, co je klientovou pravou zakázkou a jaké prostředky k jejímu sdělování užívá (VODÁČKOVÁ, 2003).

Metafora, tak jak jsme je výše popsali, fungují v tomto typu komunikace podobně jako v jiném druhu komunikační situace. Klientovo sdělení oproštěné od vizuálního dojmu navíc nastoluje rovinu domýšlení informací o klientovi, jíž se pracovník nemůže vyhnout.

Kazuistika

Klientka, dvacet osm let, pravidelně volává ve večerních hodinách. Je matkou roční holčičky, první dítě jí zemřelo. Svou situaci s pracovníkem neprobírá, zůstává u obecných sdělení. Její výpovědi se často rozcházejí (například jména dětí, jejich věk ad.). Klientka hovor

zahajuje stížnostmi na okolnosti nového uspořádání Linky, chybí jí dostatek soukromí (podezírá další pracovníky v místnosti, kde je telefon, že se jí vysmívají). Některé hovory tímto rituálem začínají i končí, v některých případech je možné s klientkou pokračovat. Klientka hovořívá o své únavě, velkých obtížích, které ale dále nerozvádí, a často pak zavěšuje. Z určitých důvodů pro ni není možné přímé pojmenování některých jevů, zůstává tedy v rovině polovyslovených hrozeb, kterými se pracovníci často cítí vydírání. Směřuje-li například pracovník z důvodu ukončení pracovní doby linky hovor k závěru, klientka po delší pauze řekne: „Mám tady teď vedle sebe takový ostrý nůž“ a doprovodí toto sdělení významným mlčením. Jde zjevně o metaforické vyjádření stavu „Myslím teď na sebevraždu“. V takové situaci je pro pracovníka nutné odlišit, kdy klient některé skutečnosti opravdu nemůže vyslovit, protože jsou pro něho příliš těžké, a kdy převažuje toto mlčení jako způsob vydírání. V žádném z uvedených příkladů není samozřejmě možné brát klienta nebo jeho sdělení na lehkou váhu. Rozlišit jedno od druhého je někdy dlouhotrvajícím procesem - bývá však užitečné nabídnout klientovi užší spojení s realitou: „myslíte tím, že vás teď napadají myšlenky na to, že byste nůž použila?“

Dalším příkladem metaforického vyjadřování této klientky by mohla být výtku „pokud máte teď důležitější práci“ značící pocit nedostatečné důležitosti, kterou klient potřebuje (nejen) verbálně pocítovat.

2 Diskuse

Metafora v psychoterapii je velmi komplexní téma na pomezí několika oborů: možnost výkladu z mnoha různých stran s sebou nese nutnost základního vymezení úhlu pohledu. Při zkoumání způsobu, jak zpracováváme skutečnost okolního světa, hrozí na jedné straně zabřednutí do přílišné odbornosti v rámci jednotlivých oborů a na straně druhé vágnost řečeného plynoucí z mezioborového přesahu. A podobně: nutné vymezení fundamentálních termínů může sklouznout do zbytečně podrobného teoretizování. Hlavním úskalím práce bylo tedy nalézání této rovnováhy.

Není neobvyklé, že se odborná literatura ve svých názorech různí: v případě definování a zařazování metafor, metonymie a ostatních v práci zmíněných lingvoliterárních útvarů není vidění jednotné.

Práce obsahuje několik pasáží volnějších úvah na dané téma, jež se neopírají o odbornou literaturu, ale jsou konstruovány na základě spojení vlastní interpretace a praktické zkušenosti. Jedná se zejména o vidění metafor jako základní možnosti dešifrování komunikace s autistickými klienty, paralelu nutnosti překladu mezi jazyky a mezi jednotlivými lidmi a některé další.

Vybrané kazuistiky reprezentují různé oblasti, pro svou zajímavost by každá byla nosným tématem samostatné práce: omezený prostor však pokládáme za nutnou daň možnosti je v práci uvést. Eventuelní myšlenkou diverzifikaci rovněž převyšuje přesvědčení o užitečnosti uvedení těchto příkladů. K tomuto bodu také podotkněme, že ne vždy je úplně možné

získat k vlastní praxi a klientům, jež důvěrně známe, odstup dostatečně velký pro teoretické zpracování.

ZÁVĚR

V této práci jsme se věnovali podrobnějšímu popisu metafory v oblasti psychoterapie. V první, teoretické části jsme postupovali od stručného definování (kapitola první) k podrobné anatomii (kapitola druhá). Pokusili jsme se ukázat, že metafora jako způsob konstrukce reality, který v sobě vždy kombinuje známé s novým, má své nepopiratelné místo v mezilidské komunikaci. Komunikaci a oblastem, kde se podle nás zejména setkávají možnosti jazykového dorozumívání s terapií samou, byla v práci věnována kapitola třetí.

Druhá, praktická část poskytla prostřednictvím čtyř různých kazuistik konkrétní demonstrace metaforického vyjádření.

V poslední kapitole obsažená diskuse pak poukázala na některé problematické nebo potenciálně problematické pasáže.

Lidskou mysl jako slovy nepostižitelný fenomén lze objevovat pouze v zašifrovaných podobách. Psychoterapie jako prostor, kde se lze dekódování různých forem prožívání učit, je zároveň místem obrovské odpovědnosti. Odpovědnosti vůči tomu, kdo přichází pro pomoc, a nakonec i vůči psychoterapii samé, do níž lze vstupovat jen s dostatečnou kompetencí.

LITERATURA

VODÁČKOVÁ, D. aj. *Krizová intervence*. Praha: Portál, 2002. s. 543. ISBN 80-71786-96-9.

BERNE, E. *Jak si lidé hrají*. Přel. Gabriela Nová. Praha: Svoboda, 1970. s. 221.

CENĚK, S. *Teorie literatury*. Praha: SPN, 1958. s. 159.

ČADILOVÁ, V.-JUN, H.-THOROVÁ, K. *Agrese u lidí s mentální retardací a autismem*. Praha: Portál, 2007. s. 243. ISBN 987-80-7367-319-2.

ČECHOVÁ, M. *Čeština - řeč a jazyk*. Praha: ISV nakladatelství, 2000. s. 407, 2. vyd. ISBN 80-85866-57-9.

ČERNÝ, J. - HOLEŠ, J. *Sémiotika*. Praha, Portál, 2004. s. 363. ISBN 80-7178-832-5.

ELLIS, A. *I Accept Myself, and Others: Therefore I Am. s. 10. In Their Finest Hour. Master Therapists share their Greatest Success Stories*. Eds. KOTTLER, J.-CARLSON, J. USA: Pearson Education, Inc. 2005. ISBN 0-205-43003-1.

HARTL, P. - HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000, s. 776. ISBN 80-7178-303-X.

HAYESOVÁ, N. *Základy sociální psychologie*. Přel. Irena Štěpaníková. Praha: Portál, 2003. s.166. ISBN 80-7178-763-9.

- HRABÁK, J. *Poetika*. Praha: ČS spisovatel, 1973. s. 157.
- KRATOCHVÍL, S. *Psychoterapie*. Praha: Avicenum, 1987. s. 307, 3. vyd.
- KRATOCHVÍL, S: *Skupinová psychoterapie neuros*. Praha: Avicenum, 1978. s.198.
- KŘIVOHLAVÝ, J. *Konflikty mezi lidmi*. Praha: Portál, 2002. s. 189. ISBN 80-7178-642-X.
- LAKOFF, G. - JOHNSON, M. *Metafory, kterými žijeme*. Přel. Mirek Čejka. Host, Brno 2002. s. 280. ISBN 80-7294-071-6.
- LANGMEIER, J. - KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada, 2006. s. 367, 2. vyd. ISBN 80-247-1284-9.
- LOTKO, E. *Slovník lingvistických termínů pro filology*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2000. s. 215. ISBN 80-244-0123-1.
- PESESCHKIAN, N. *Kupec a papoušek. Využití orientálních příběhů v psychoterapii*. Přel. Martina Literáková. Brno: Cesta, 1996. s. 126. ISBN 80-85319-60-8.
- PLHÁKOVÁ, A. *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia, 2003. s.471. ISBN 80-200-1387-3.

SIEGELMANOVÁ, E. Y. *Metaphor and Meaning in Psychotherapy*. New York: Guilford Press, 1990. s. 206. ISBN 0-89862-431-2.

Slovník spisovné češtiny. Praha: Academia, 1978, s. 221; 800 s.

VYBÍRAL, Z. *Psychologie komunikace*. Praha: Portál, 2005. s. 319. ISBN 80-7178-998-4

VYMĚTAL, aj. *Obecná psychoterapie*. Praha: Grada Publishing, 2004. s. 339. 2. vyd. ISBN 80-247-0723-3.

WATZLAWICK, P.-BAVELASOVÁ, J. B.-JACKSON D. D. *Pragmatika lidské komunikace*. Přel. Barbora Zídková a Zbyněk Vybíral. Hradec Králové: Konfrontace, 1996. s.243. ISBN 80-86088-04-9.

YALOM, I. D. *Každý den o trochu blíž*. Přel. Ivo Muller. Praha: Portál, 2005. s. 254. ISBN 80-7367-018-6.

YALOM, I. D. *Teorie a praxe skupinové psychoterapie*. Přel. Hana Drábková a Martin Hajný. Hradec Králové: Konfrontace, 1999. s. 704. ISBN 80-08688-05-7.

PRAŽSKÁ VYSOKÁ ŠKOLA PSYCHOSOCIÁLNÍCH STUDIÍ
Obor sociální práce se zaměřením na komunikaci
a aplikovanou psychoterapii

2007/2008

Resumé písemné práce k bakalářské zkoušce s názvem:

Metafora v psychoterapii

Rozbor konkrétních metafor ve vybraných kazuistikách

Autor: Tereza Klímová

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jaroslav Koťa

Klíčová slova: metafora, psychoterapie, komunikace, porozumění, zkušenost, jazyk, pojmový aparát

Naše zkušenost se světem je primárně fyzická, a proto je každé pojmenování již přenesené. Metafora je způsob, pomocí kterého tvoříme jakékoli pojmenování - vždy v ní kombinujeme to, co již známe, s něčím neznámým. Na tomto základě poznáváme okolní svět.

Tato práce si klade za cíl ukázat, že metafora není jen volitelná okrasa básnického jazyka, ale jeho hlubinná struktura. V teoretické části popisujeme metaforický princip konceptualizace zkušenosti, v části praktické je na konkrétních příkladech ukázáno jeho fungování.

Psychoterapie je prostorem, kde se lze svému porozumění světu a vztahům věnovat, a také je s terapeutovou pomocí korigovat. Tato práce by ráda ukázala, že porozumění principu metafory jako základní možnosti pochopení klientových sdělení patří mezi nejdůležitější terapeutické dovednosti.

OPONENTSKÝ POSUDEK na bakalářskou práci

Jméno studentky: Tereza Klímová

Název práce: Metafora v psychoterapii

Formální informace o práci:

Celkový počet stran : 54

Členění práce: Práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou

Počet kapitol : 5, podkapitol 1.řádu: 17 podkapitol 2.řádu: 4

Počet literárních pramenů : 25 z toho cizojazyčných 2

Přílohy : 0

Citace jsou prováděny dle normy a řádně uvedeny v textu. Práce obsahuje i poznámky pod čarou týkající překladu užívaných pojmů, nebo jako vysvětlivky. Autorka je stylistiky i gramaticky zdatná.

Obsahové hledisko:

Téma je zvoleno, jak již název napovídá, z oblasti psychoterapie a komunikace a odpovídá studovanému oboru. Autorka považuje fenomén metafory za základní stavební kámen vedoucí k porozumění prožívání subjektivního světa klienta. Chopila se tohoto nelehkého tématu s odvahou a kreativitou. Z práce je cítit silný zájem autorky o antropologický non-instrumentální pohled na neopakovatelnou individualitu člověka skrze řeč a jazyk.

Zpracování je precizní a svědomité, autorka v první kapitole teoretické části nejprve pečlivě definuje a vymezuje pojem metafory. Dále neopomíjí zmínit různé teoretické koncepty metafory. Ve druhé kapitole vybírá některé teze z teorie komunikace na jejichž základě je možné porozumět metafoře jako prostředku k popisu duševních pochodů za použití jevů a předmětů fyzikálního světa. Ve třetí kapitole se zabývá metaforou v kontextu psychoterapeutického procesu porozumění, prožívání a vhledu. Následuje praktická část, která je v první kapitole věnována kasuistickým střípkům od různých erudovaných psychoterapeutů ilustrujících jak důležitou roli hraje metafora v psychoterapeutickém procesu. Dále autorka zařazuje vlastní ilustrativní kasuistiku autistického chlapce, pro kterého je metaforická řeč jediným možným prostředkem k přiblížení druhé osobě. Pokračuje podobným příkladem metaforického vyjádření suicidálních myšlenek klientky krizové telefonní linky. Praktickou část kolegyně zakončuje diskusí nad sebraným materiálem. V závěru celé práce se autorka zamýšlí, nad tím, že tajemství lidské mysli nelze nikdy vyčerpávajícím způsobem popsat, natož se ho bezezbytku zmocnit, ale je možné se mu přiblížit, nebo, lépe řečeno, jen letmo dotknout skrze bohatost metaforického jazyka.

Připomínky :

Kasuistického materiálu není mnoho, má charakter ilustrativních případových střípků a je zaměřen v souladu s cílem práce na ukázkou užití metafory v psychoterapii a sociální práci. Domnívám se, že autorka mohla vytěžit více z vlastních kasuistik z oblasti sociální práce a interpretovat jejich obsahy směrem k hlubšímu porozumění klientových potíží, nicméně to již přesahuje nároky kladené na bakalářskou práci a doporučuji se tomu věnovat dále v práci magisterské.

Za otázkou k obhajobě bych zvolil např. tyto: Jak odráží metaforický jazyk autistického chlapce jeho potíže? Co nám tím říká o svém světě? Co sděluje o svém subjektivním prožívání světa?

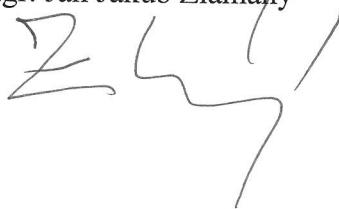
Závěr :

Práce je vhodně strukturována, autorka dokázala, že umí pracovat s odbornou literaturou. Práce téměř dokonale splňuje požadavky interdisciplinárního propojení filozofického tázání, psychoterapeutického hledání porozumění a reality sociální práce. Ocenit musíme, že práce je velmi kreativně pojata a všímá si fenoménu metafory jako „živého“ terapeutického agens, pro které je možné si vypěstovat citlivost a využít i v sociální práci. Vyjadřování je jasné a srozumitelné a autorka dobře prezentuje vlastní názory.

Práci považuji za velmi zdařilou a doporučuji ji k obhajobě.

V Praze dne 19.9. 2008

Zpracoval Mgr. Jan Jakub Zlámaný

Posudek na bakalářskou práci Terezy Klímové Metafora v psychoterapii (Rozbor konkrétních metafor ve vybraných kazuistikách) PVŠPS, Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii, 2008.

T. Klímová předložila k posouzení bakalářskou práci na poměrně náročné téma - a tím je užití metafor v psychoterapeutické práci. Autorka se rozhodla prozkoumat nejprve metaforu; v první kapitole definovala metaforu podle slovníků a literatury věnované této problematice. Zabývala se i podobnými pojmy jako jsou metonymie, synekdocha či synestezie. Pozoruhodná je i subkapitola zabývající se popisem konvenční a kreativní metafor. V druhé kapitole uvádí základy teorie komunikace, aby ukázala důležitost a nezastupitelnost metafor v lidské řeči a dorozumívání. V kapitole o komunikaci je však značná pozornost věnována i otázce významu a sémantice. Třetí kapitola se zabývá stručným uvedením do psychoterapie, usiluje o popis metafor jak z pohledu klienta, tak terapeuta. Čtvrtá kapitola je věnována ukázkám. Na začátku kapitoly jsou uvedeny ukázky kazuistik vybraných autorů - terapeutů; poté následují ukázky z autorčiny vlastní praxe. Autorka v této souvislosti upozorňuje, že s metaforami se setkáme nejen v psychoterapii, ale ve všech oblastech sociální práce.

Celá práce je psána jasně a čtivě, v hutných formulacích se však neztrácí podstata problémů ani nedochází k jejich zjednodušení. Autorka si byla vědoma složitosti jevů, které popisuje. Silnou stránkou práce je důvěrná obeznamenost s tématem metafor a její začlenění do širších společenských, kulturních a jazykových kontextů. Je možná trochu škoda, že silnou teoretickou část by bylo vhodné doprovodit větším a možná lépe vybraným souborem metafor z terénu či psychoterapeutické praxe .

K práci lze vznést pouze drobné připomínky:

- na s. 13: výraz "kinesteické schéma" obsahuje překlep, správně má být kinestetické schéma,
- do seznamu literatury v závěru práce se nepiší citované stránky (takto to vypadá jakoby autorka četla jenom uvedené stránky, což je zjevně nesmyslné).

Celkové hodnocení: na závěr musím konstatovat, že autorka překročila rozsahem i obtížností tématu požadavky kladené na bakalářské práce - a téma by si zcela jistě zasloužilo, aby se mu autorka v budoucnosti i nadále věnovala, protože má zřejmě značnou erudici v oblasti jazyka. Práci hodnotím jako mimořádně zdařilou o inspirující s tím, že v budoucnosti bude možné text rozšířit o další dimenze (které ostatně autorka místy již i naznačila).